

Semra Kürün Çekmegil and Her Work
Okuyucu Tefsiri
Ümmü Selame Türkmenoğlu *
Esra Hacımüftüoğlu **

Abstract

This article has included Semra Kürün Çekmegil's work, "Okuyucu Tefsiri", within the scope of its research. The work is known as the first tafsir work done from beginning to end among the tafsirs written by women in Turkey. In this research, the life and works of the author were examined. The author's thirteen-volume work called "Okuyucu Tefsiri" has been discussed in terms of the sources she used in her tafsir, her method in tafsir in terms of riwaya and diraya and it has been emphasized what kind of method the author follows while interpreting the Qur'an. During the research, an interview was held with the author; Information about her life and tafsir has been obtained. A literature review was also conducted to collect information about Çekmegil's life, but it was seen that the information on this subject was limited. In the article, the author's life, works, the reasons for writing tafsir and the sources she used in her tafsir were emphasized respectively; The general features of her work, which she called "Okuyucu Tefsiri", were mentioned, and after examining her method in tafsir in terms of riwaya and diraya with various sub-titles and examples from the work, it was passed to the conclusion part.

Key words: *Tafsir, Method of Tafsir, Semra Kürün Çekmegil, Okuyucu Tefsiri, Women.*

* Theacher, Ministry of Education, Konya, Turkey.
Öğretmen, Milli Eğitim Bakanlığı, Konya, Türkiye.

seleme25@hotmail.com

ORCID 0000-0001-8864-2937

** Assoc. Professor, Atatürk University, Faculty of Theology, Department of Basic Islamic Sciences, Department of Tafsir, Erzurum, Turkey.

Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Tefsir Anabilim Dalı, Erzurum, Türkiye.

ehacimuftuoglu@atauni.edu.tr

ORCID 0000-0003-3442-9975

*** Bu makale 2019 yılında Erzurum Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde kabul edilen "Semra Kürün Çekmegil ve Okuyucu Tefsiri" adlı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

Type / Türü: Research Article / Araştırma Makalesi

Received / Geliş Tarihi: 10 April / 10 Nisan 2022

Accepted / Kabul Tarihi: 16 May / 16 Mayıs 2022

Published / Yayın Tarihi: 28 July / 28 Temmuz 2022

Volume / Cilt: 9; **Issue / Sayı:** 18 **Pages / Sayfa:** -609-628

Suggested ISNAD Citation: Ümmü Selame Türkmenoğlu, Esra Hacımüftüoğlu, "Semra Kürün Çekmegil ve Okuyucu Tefsiri", *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9/18 (Temmuz-July 2022), 609-628.

www.dergipark.org.tr

Semra Kürün Çekmegil ve Okuyucu Tefsiri***

Ümmü Selame Türkmenoğlu

Esra Hacımüftüoğlu

Öz

Semra Kürün Çekmegil'in Okuyucu Tefsiri adlı eseri bu makalede araştırma kapsamına alınmıştır. Eser Türkiye'de hanımlar tarafından yapılmış tefsirler arasında baştan sona kadar yapılan ilk tefsir çalışması olarak bilinmektedir. Bu çalışmada, müellifin hayatı, eserleri incelenmiş; yazarın on üç ciltten oluşan Okuyucu Tefsiri adlı eseri, tefsirinde kullandığı kaynaklar, rivayet ve dirayet yönünden tefsirdeki metodu açısından ele alınmış, yazarın Kur'an'ı tefsir ederken nasıl bir metod izlediği üzerinde durulmuştur. Araştırma esnasında yazarın kendisiyle bir görüşme yapılmış; hayatı ve tefsiriyle ilgili bilgiler alınmıştır. Çekmegil'in hayatıyla ilgili bilgi toplamak amacıyla kaynak taraması da yapılmış ancak bu konudaki bilgilerin sınırlı olduğu görülmüştür. Makalede sırasıyla müellifin hayatı, eserleri, tefsir yazma sebepleri ve tefsirinde kullandığı kaynaklar üzerinde durulmuş, Okuyucu Tefsiri adını verdiği eserinin genel özelliklerinden bahsedilmiş, çeşitli alt başlıklarla ve eserden örneklerle rivayet ve dirayet yönünden tefsirdeki metodu incelendikten sonra sonuç kısmına geçilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Tefsir Metodu, Semra Kürün Çekmegil, Okuyucu Tefsiri, Kadın.

GİRİŞ

Kur'an-ı Kerim Allah tarafından insanoğluna gönderilmiş son ilahi kitaptır. Allah'ın elçisi olarak yeryüzüne gönderilen Hz. Peygamber ilahi kitabın doğru anlaşılmasını ve tatbik edilmesini sağlamıştır. Günümüze kadar hemen hemen her dönemde Kur'an'ın daha iyi anlaşılması için tefsir ilmiyle uğraşmıştır. Kur'an her döneme hitap eden ilahi hitab olması hasebiyle, çeşitli zamanlarda yazılan tefsirler sorunlara ve problemlere ışık tutarak Kur'an'ın daha iyi anlaşılmasını sağlamıştır. Bu sebeple Kur'an ve tefsir ilmi üzerine yapılan çalışmalar literatürde önemli yer tutmaktadır.

Kur'an her müfessirle beraber yeniden kavranmış ve bu yeni kavrayışlarla insanlara anlatılmıştır. Zira vahyin her insana etkisi farklı olmuş ve yeni duygular uyandırmıştır. Her dönemde olduğu gibi bugün de tefsirlere ihtiyaç vardır. Özellikle tefsir külliyatına bakıldığında hanımların sayısının az olduğu ve olanların da birçoğunun isimlerinin bilinmediği görülmektedir. Zira hanımların tefsir faaliyetleri Hz. Hatice ve Hz. Aişe gibi hanım sahabilerle başlayıp günümüze kadar az da olsa devam etmiştir. Bu nedenle çalışmada günümüzde yaşayan hanım bir yazarın eseri incelenip alana yaptığı katkılar ele

alınmıştır. Türkiye’de yaşayan bir kadın yazarın vahyi anlama biçimini ortaya koyan bu çalışma, kadınların tefsir külliyatına yaptıkları katkı açısından önemlidir.

Her yazar kendi bulunduğu ortamdan etkilenir. Bu bağlamda son dönemde Semra Kürün Çekmegil’in “Okuyucu Tefsiri” adlı tefsiri yaşadığımız topluma dair günümüzden izleri barındırması açısından önemlidir. Diğer yandan bir kadının Kur’ân’a bakış açısı, yorumlaması ve günümüz insanlarına Kur’ân’ı açıklaması *Okuyucu Tefsiri*’nin incelenmesini önemli hale getirmektedir.

Eser merkezli bir çalışma olan araştırmada yazarın hem rivayet hem dirayet açısından ayetlere bakışı incelenmektedir. Eser merkezli olması hasebiyle, Çekmegil’in hayatı ve eserleri, tefsirinde kullandığı kaynaklar ve rivayet ve dirayet yönünden tefsirdeki metodu ele alınmakta, yazarın Kur’ân’ı tefsir ederken nasıl bir metot izlediği üzerinde durulmaktadır. Çalışma *Okuyucu Tefsiri*’nin 2006’da basılmış baskısı göz önünde bulundurularak yapılmıştır. Çalışmada yer verilen ayet meâlleri, tefsirin baskısında yer alan meâllerden oluşmaktadır. Araştırma esnasında yazarın kendisiyle bir görüşme yapılmış; hayatı ve tefsiriyle ilgili bilgiler alınmıştır. Diğer yandan Çekmegil’in hayatıyla ilgili bilgi toplamak amacıyla kaynak taraması da yapılmış ancak bu konudaki bilgilerin sınırlı olduğu görülmüştür. Makalede sırasıyla müellifin hayatı, eserleri, tefsir yazma sebepleri ve tefsirinde kullandığı kaynaklar üzerinde durulmuş, tefsirinin genel özelliklerinden bahsedilmiş, Okuyucu Tefsiri çeşitli alt başlıklarla ve eserden örneklerle rivayet ve dirayet yönünden tefsirdeki metodu açısından incelendikten sonra sonuç kısmına geçilmiştir.

1. Semra Kürün Çekmegil’in Hayatı, Yaşadığı Ortam ve Eserleri

1.1. Hayatı

15.5.1947’de Malatya’da dünyaya gelmiştir. Mehmet Said Çekmegil’in kızıdır. İlkokul mezunudur. Genç yaşlarda sosyal aktivitelerde bulunmuştur. Nida dergisinde yazılar kaleme almıştır. Bilgi ve Akabe vakfında haftalık tefsir dersleri vermiştir ve yerel radyolarda programlar yapmıştır. Halen Malatya’da yaşayan yazar evli ve dört çocuk annesidir.

Semra Kürün Çekmegil’in ilkokuldan başka resmî eğitim ortamında bulunmamış olması nedeniyle yetişmesinde ve düşünce yapısının şekillenmesinde özellikle ailesinin daha çok etkili olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim bulunduğu çevrenin etkisiyle kültürel açıdan kendini geliştiren Mehmet Said Çekmegil’in kızı oluşu ile küçük yaştan itibaren İslamî terbiyeyi alıp yaşama imkanını bulan yazarın aşağıda yer alan kendine ilişkin ifadeleri de ailesinin bu süreçteki katkısını ortaya koymaktadır:

“Ailemi, babaannemi, anneannemi hep kitap okurken hatırlarım. Anneannem o zamanlar Kur’ân öğreticisi idi. Orada kaldığım zamanlar ellerinde alfabe, Kur’ân’larıyla gelirdiler ve herkes birini kontrol eder sonra hocanın önüne geçerlerdi. Babam, istisnalar

hariç hep sabah namazına kadar okuyup, araştıran, yazan; annem ise her işe kabiliyetli sanatkâr bir ruha sahipti. Meslek hocaları gelir, ondan elîşi dersleri alırlardı. Şimdinin o fabrikasyon çiçekleri vesaire, herkesin kursa giderek yaptıklarını o evde bir şekilde yolunu bulup yapardı. Bizlere de içerisine İslamî değerler yerleştirilmiş masallar anlatırdı. Aile içerisinde bir araya gelindiğinde tartışmalı sohbetler yapılır; şiirler, ilahiler okunurdu. Böylesi bir ortamda büyüdüm. Evlendikten bir süre sonra arkadaşlar ve yakınlarımla yapılan derslere katılarak dini, ilmihal bilgilerin yanında bazen kısa sûrelerden başlayıp daha ileriki zamanlarda ise iman ve cihat ayetlerini ele alarak, derslere kesintisiz devam ediyorduk.”¹

Çekmegil, aile içinde özellikle babasını rol model aldığını ise şu ifadelerle anlatmaktadır: “İnsanın ilk eğitim yuvası ailesidir. İlk hocam, babam Said Çekmegil’dir.”²

1.2. Eserleri

Semra Kürün Çekmegil’in araştırmanın konusu olan 13 ciltlik Okuyucu Tefsiri’nin dışında, “Tefekkür Âleminde Mutlu Seyir”, “Üstümüze Düşünce Vahyin Gölgesi “adında iki kitabı ve Nida Dergisinde yayınlanmış çeşitli yazıları bulunmaktadır.

1.3. Tefsir Yazma Sebepleri

Semra Kürün Çekmegil, başlangıçta bir tefsir külliyatı oluşturmaktan çok yaptığı sohbetleri, okuyup faydaladığı müfessir ve düşünürlerin düşüncelerini bir araya getirip derli toplu, kalıcı bir eser oluşturmayı düşünmüş ve akabinde çevresindeki insanların teşvikiyle tefsirini yazmaya karar vermiştir. Müellif tefsirinin ilk cildinin önsözünde Allah Teâlâ’ya hamd ve senâdan sonra tefsirini yazma sebebini şöyle açıklamaktadır:

“Bu çalışma ne bir müfessirlik ne de bir âlimlik iddiası değil; Allah’ın lütfuna erme şevkiyle, uzun yıllar hanımlar arasında devam eden bir birlikteliğin sonucunda, meâller üzerine kurulan açıklayıcı düşüncelerdir. Kusurdan beri olmadığı gibi senet, fetva ve nas hiç değildir. Bu sohbetler, Malatya Birlik Vakfı ile Akabe Kültür ve Eğitim Vakfı, ayrıca Radyo Nida’da herkesin görüş ve fikirlerini, tenkit ve eleştirilerini açıkça duyurabileceği ortamlarda yapıyordu. Öylesine etkin, öylesine bütünleyici ve öylesine nitelikli bir rahmet havası esiyordu ki; o demlerde hep, keşke kamera olsa da bu sohbetler kaydedilse diye düşünürdüm. Ama maalesef bunu gerçekleştirme imkânından mahrumduk. Gerçi bu sahneler Cenab-ı Hak nezdinde kaydedilmiş olsa da gönül istiyordu ki dünyada da kalıcı, etkin bir eser bırakılsın. Ama ne yapalım, öyle olmasa da böyle bir çalışmayı haddim olmayarak ortaya koymaktan kendimi alamadım ve nice düşünürün, müfessirin ilminden yararlandım. Bundan dolayı, belki bir anlamda harmanlanmış bir nakil ve tekrar olsa da bu

¹ Kürün Çekmegil, 2011.

² Kürün Çekmegil, 2011.

güzel meşguliyet, benim salihlerden olabileceğimi ümit ettirdiği için, büyük cüret ve cesaret de istese, çalışmalara başladım."³

"Tefsir; beşeri takat oranında, Kur'ân'ı Allah'ın muradına uygun bir şekilde anlama, anlatmak, açıklamak için yapılan bir çalışmadır. İşte bu sebeple, okuduğum tefsirleri harmanlayarak istifadeye sunmak, okuyucuları mümkün merteye tefsir ve hadis kitaplarını karıştırma zahmetinden kurtaracaktır. Dolayısıyla herkesin Kur'ân'ı anlamaya çalışma gerekliliğinin idrakiyle yola çıktık, yol alıyoruz."⁴

"Tefsir çalışmalarındaki ana gayesi Kur'ân'ı anlayıp anlatarak yaşanır bir hale getirmektir. Dahası tersyüz edilmiş olarak yaşanan hak dinini doğrultmak, Hakkın dinini anlayıp yaşamaya vesile olmaktır."⁵

Semra Kürün Çekmegil bir röportajında da tefsirini yazma sebeplerini şöyle ifade etmektedir:

"Malatya'da yerel bir radyoda tefsir programı ve bayanlar arasında uzun yıllardır süren tefsir dersleri yapıyorduk. O dönemlerde bugünkü gibi çok sayıda tefsir ve meâl yoktu. Fî Zılâli'l- Kur'ân'la tefsir çalışmaya başladım. Sonradan çeşitlense de beni asıl motive eden, aktif kılan tefsir Seyyid Kutub'un Fî Zılâli'l-Kur'ân'ıydı. Anlatımlarım, dinleyicilerim ve ders halkalarındaki özellikle hanımefendilere çok ilginç geliyor, yazmam doğrultusunda çok teşvik ediliyordum. Maddî ve manevî cesaret isteyen bir çalışma olduğu için hiç de niyetine girmiyordum. Yazar Mehmet Çelen ve Nida Dergisi editörü Fatih Bütün'ün beni ikna eden teşvikleri başlamama vesile oldu diyebilirim. Hatta Fatih, rüyasında, bu çalışmayı yaptığımı ve adını da 'Okuyucu Tefsiri' koyduğunu gördüğünü söyledi."⁶

Eserin ilk cildinde takdim yazısını yazan Mehmet Çelen müellifin eserini yazmasını ve yayınlaması gerektiğini şöyle ifade etmektedir: "Günümüze kadar ülkemizde, Müslüman hanımların değişik ilmi sahalarda çalışmaları gerçekleşti. Birçok kitap yazdılar, bunlar yayımlandı, dağıtıldı ve insanımız tarafından okundu. Ancak tefsir anlamında derli toplu, geniş bir çalışmaya bugüne kadar rastlayamadık. İşte bu alandaki boşluğu, çok yakından tanıdığım saygıdeğer ilim adamımız ve ağabeyimiz M. Said Çekmegil'in kızı değerli Semra Kürün Hanımefendi doldurdu. Malatya'da iken, bazı akraba hanımlarla birlikte kendilerine de Arapça grameri üzerine dersler vermiştik. Maalesef bu dersler, biz oradan ayrılınca akamete uğramıştı. Ama Semra hanımefendi durmadı, kendilerini yetiştirmeye devam ettiler; bir ilim meclisinden diğerine koşup durdular. 2002 yılında memlekette iken, tefsir ile ilgili çalışmalarını müşahade ettim. Gerçekten çok güzel, yararlı ve ilmi bir çalışmaydı. Bütün Türkçe tefsirleri tarayarak, bunları insicamlı ve düzenli bir şekilde bir araya getirmiş;

³ Kürün Çekmegil, *Okuyucu Tefsiri*.

⁴ Kürün Çekmegil, *Okuyucu Tefsiri*, 1/7-13.

⁵ Kürün Çekmegil, 2011.

⁶ Kürün Çekmegil, 2015.

yer yer kendi görüş ve düşüncelerini de eklemişti. Sonuçta, ahenkli, düzenli, yararlı ve ilmi bir tefsir ortaya çıkmıştı. Böyle bir çalışmanın mutlaka yayımlanması gerektiğini; bunun, insanımızın, özellikle hanımların faydasına olacağını kendisine iletmiştim. Önce kabul eder gibi olmadı; ama sonra düşünüp taşındılar, teklifimizi uygun görüp yayınlanmasına karar verdiler.”⁷

1.4. Tefsirinde Kullandığı Kaynaklar

Yapılan çalışmaların kendi alanlarındaki usullere göre yapılması, icabı olan ölçülere uygun olmaları doğru neticelere varmak bakımından önemlidir. ⁸Bu bakımdan kaynak kullanımı ilmî çalışmalarda başvurulan önemli ölçülerden birisidir. Nitekim her ilim sahasında var olan eski bilgiler o sahadaki yeni gelişmelerin zeminini oluşturur. Herhangi bir alanda araştırma yapan kişilerin çalışma yaptığı sahalarda önceden yapılmış olan eserlerden faydalanması gerekir. Kullanılan bu kaynaklar ne kadar bol, sağlam ve değerli olursa, yapılan çalışmaların da kıymeti artar. Bundan dolayı bir ilmî eserin değeri hakkında söz söyleyebilmek için, her şeyden önce onun dayandığı kaynaklar hakkında bilgi sahibi olmak gerekir.⁹

Çekmegil, tefsirinin önsöz kısmında hangi kaynaklardan yararlandığını maddeler halinde vermiştir. Burada bahsettiği kaynaklar toplam on üç tanedir. Fakat bu verdiği liste dışında kaynağını hatırlayamadığı birçok kitap ve dergiden yararlandığını ifade etmektedir. Tefsirin önsözünde verilenler dışındaki kaynaklara tefsirin dipnotları taranarak ulaşılmıştır. Kullanılan kaynakların tespiti, tefsir hakkında daha iyi bilgiler vermesi açısından önemlidir.

- Seyyid Kutub, Fî Zılâli'l-Kur'ân,
- Hasan Basri Çantay, Kur'ân-ı Hâkim ve Meâl-i Kerîm,
- Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'ân Dili,
- Mevlâna Ebû'l-A'lâ Mevdûdî, Tefhîmu'l Kur'ân,
- Muhammed Esed, Kur'ân Mesajı,
- Muhyiddin-i Nevevî, Riyâzü's- Sâlihîn ve Tercümesi,
- Zeynü'd-dîn Ahmed b. Abdi'l-Latif'z-Zebîdî, Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi,
- Ömer Rıza Doğrul, Tanrı Buyruğu,
- Mu'cemü'l Mufehres Tercümesi, Tercüme, Mahmut Çanga,
- Kur'ân Yolu, Diyanet İşleri Başkanlığı,
- Muhammed Mahmûd Hicâzî, Furkan Tefsiri,
- Celal Yıldırım, Kur'ân-ı Kerim Meâl ve Tefsiri,
- Kelime ve Konularına Göre Alfabetik Kur'ân-ı Kerim Fihristi, Recep Aykan

⁷ Kürün Çekmegil, *Okuyucu Tefsiri*, 17-18.

⁸ Yusuf Ziya Kavakçı, *İslam Araştırmalarında Usûl* (b.y.: Ayyıldız Mabaası, 1982), 13.

⁹ Mevlüt Güngör, *Cessâs ve Ahkâmü'l-Kur'ân'ı* (Ankara: Elif Matbaası, 1989), 53.

Yukarıda yazılan eserlere Çekmegil, bu eserleri tefsirin önsözünde yer vermiştir ancak bunların dışında istifade edilen başka kaynaklar da vardır. Çekmegil'in eserini meydana getirirken kaynak göstermede kullandığı yöntem şekli dipnotlu kaynak göstermedir. Dipnot gösterme şekli müellifin eleştiriye açık olduğu konulardan biridir. Zira birçok kaynağı eserinde kullanmakla beraber bunları düzenli bir şekilde dipnotlarda göstermemiştir. Tefsirin bazı ciltlerinde dipnot kullanımı yoğun olarak görülürken bazı ciltlerinde ise dipnotlara yer verilmemiştir. Bazı yerlerde ise kaynağı ibare içerisinde vermiştir. Dipnot vererek oluşturduğu kaynaklara bakıldığında eserin adını veya yazarın adını, bazen de hem eser hem yazarın adını veya yazar adı, eser adı, cildi, sayfası ve yayınevi beraber verilmiştir. Dolayısıyla referans sisteminde bir bütünlükten söz edilememektedir. Kullandığı kaynakların klasik ve modern dönem eserleri olduğu görülmüş; en fazla Muhammed Esed, Mevdûdî, Seyyid Kutub, Ömer Rıza Doğrul ve Celal Yıldırım'ın eserlerinden yararlandığı belirlenmiştir.

Hadis kaynaklarında ise en fazla Buhârî, Müslim, Tirmizî, Ebû Davud, İbn-i Mâce'den nakiller yaptığı görülmektedir. Hadis kaynaklarını bazen dipnot şeklinde bazen de dipnot kullanmadan ibare içerisinde vermiştir.

Semra Kürün Çekmegil'in tefsirinde önemli olarak kabul edilen belli başlı müfessirlerin tefsir kaynaklarını inceleyip buralardan edindiği bilgileri kendi süzgecinden geçirerek yorumladığı görülmektedir. Başka tefsirlerden istifade etmekle birlikte genellikle kullandığı kaynaklarda yer alan bilgileri tartışmadan kendi görüşlerini desteklemek için almakta, bazen de farklı görüşleri belirtip onun aksine kendi benimsediği fikri ortaya koymaktadır.

1.5. Tefsirin Genel Özellikleri

Semra Kürün Çekmegil, Okuyucu Tefsiri (Tefsîru'l-Kâri) eserini 2004 yılında yazmaya başlamıştır. İlk cildi 2006 yılında basılmıştır.¹⁰ Tefsir orta boyda olup Nida Yayınları tarafından Malatya'da basılmıştır ve 13 ciltten oluşmaktadır.

Kur'ân'ı tefsir ederken kullanılan metotlardan biri, mushaf tertibine uygun olarak tefsir edilmesidir. Müfessirlerin genel olarak izlediği yol budur.¹¹ Çekmegil'de Kur'ân'ı mushaf tertibine uygun şekilde tefsir etmiştir. Sureler atlanmadan tamamı tefsir edilmiştir. Eserin ilk cildinde Fâtiha ve Bakara sûreleri bulunmaktadır. İkinci cild Âl-i İmrân-Nisâ, üçüncü cildi Nisâ-Mâide, dördüncü cild En'âm-A'râf, beşinci cild A'râf-Tevbe, altıncı cild Tevbe-Hûd, yedinci cild Yûsuf-Nahl, sekizinci cild İsrâ-Tâhâ, dokuzuncu cild Enbiyâ-Şu'arâ, onuncu cild Neml-Ahzâb, on birinci cild Sebe-Şûrâ, on ikinci cild Zuhuf -Haşr, on üçüncü cild Mümtehine-Nâs sûresi'nin tefsiriyle son bulmuştur. Her cilt ortalama dört yüz-beş yüz sayfadan oluşmaktadır. Tefsirin tamamı beş bin sekiz yüz elli sayfa civarındadır.

¹⁰Kürün Çekmegil, 2011.

¹¹ M.Sait Şimşek, *Kur'ân'ın Ana Konuları* (İstanbul: Beyan Yayınları, 2001), 9.

Tefsir akıcı ve edebî bir üslupla ele alınmıştır. Surenin tefsirine başlamadan önce sûrenin kelime manası gramer açısından açıklanmış, sûre hakkında genel bir bilgi verilmiştir. Eserde tefsiri yapılan sûrelerin genellikle ana konusu, sûreyi tanıtıcı genel bilgiler, sûrenin Mekki ya da Medeni olduğu, kaç ayetten oluştuğu varsa sebep-i nüzülü verilmiştir. Bunlar verildikten sonra tek tek ayetler verilmiş, ilk önce ayetin Arapça metni, akabinde Türkçe tercümesi verilerek tefsir edilmeye başlanmıştır. Ayetleri tefsir ederken, ayetlerin konu bütünlüğüne göre ya tek tek ya da birkaç ayeti bir arada tefsir etmiştir. Genellikle surelerin tefsirinin sonunda bir ders çıkarımı yapmış, sonra dua ve niyaz cümleleriyle tefsiri bitirmiştir. Çekmegil'in kendisinin de ifade ettiği gibi bu durum, müellifin eserini yapmış olduğu tefsir sohbetlerinden müteşekkil olmasından kaynaklı bir sebep olabilir. Çünkü pek tabidir ki böyle bir ders ve dua bir muhataba matuftur. Bu muhatap yazarın sohbet halkalarındaki kişilerdir.¹²

Çekmegil, ayetleri tefsir ederken genellikle Kur'ân'ın Kur'ân'la tefsirine, Kur'ân'ın sünnetle ve sahabe sözleriyle tefsirine yer vermektedir. Fakat bu her sûre için geçerli değildir. Pek çok yerde ayet ve hadislerle değinmeden âlimlerin görüşlerine ya da kendi görüşlerine yer vermektedir.

Çekmegil, ayetleri tefsir ederken yaşadığı çağdaki sosyal olaylardan sık sık bahsetmektedir. Bu sebeple güncel konulardan örnekler eserde çokça yer almaktadır. Bununla birlikte tefsirde yer yer Türkçe şiirlere de yer vermiştir. Özellikle Yunus Emre, Necip Fazıl Kısakürek, Mehmet Akif, Arif Nihat Asya, Namık Kemal ve babası Mehmet Said Çekmegil'in ve isimleri belli olmayan şairlerin şiirlerinden ayetleri yorumlarken faydalanmıştır. Tefsiri Türkiye'de hanımlar tarafından yapılmış tefsirler arasında baştan sona kadar yapılan ilk tefsir olma özelliğini taşımaktadır.¹³

2. Semra Kürün Çekmegil'in Okuyucu Tefsiri

Bu başlıkta Semra Kürün Çekmegil'in Okuyucu Tefsiri adlı eserinde kullandığı metotlar yazarın yaklaşımını da göstermesi açısından örnekler verilerek rivayet ve dirayet yönünden ele alınarak incelenmiştir.

2.1. Rivayet Yönünden Tefsirdeki Metodu

Rivayet lügat olarak, "suyun kaynağına ulaşmak, birini su kaynağına götürmek ve su içirmek" gibi anlamlara gelmektedir. Bir başka ifadeyle haberin kaynağına gitmek bilginin ve naklin aslına ulaşmaktır. "Me'sur ve menkûl tefsir" olarak da isimlendirilen rivayete dayalı¹⁴bu yöntem şu şekilde tanımlanmıştır: Rivayet tefsiri ya Kur'ân'ın Kur'ân'la tefsiri,

¹² bk. Kürün Çekmegil, *Okuyucu Tefsiri*, 10/289, 476,370,231,95.

¹³ Hidayet Aydar, *Hanım Müfessirler* (İstanbul: Ensar Yayınları, 2015), 218.

¹⁴ Muhammed Hüseyin Ez-Zehabi, *et-Tefsir ve'l-Müfessirîn* (Kahire: Daru'l-Kütübi'l-Hadise, 1961), 1/152.

Kur'ân'ın sünneti nebeviye ile tefsiri ve Kur'ân'ın sahabeden nakledilmiş olanlarla tefsiridir.¹⁵

Çekmegil, tefsirinin tümünde çok sayıda nakilde bulunmaktadır. Hz. Peygamber, sahabe ve tabiinin sözlerine sık sık yer vermektedir. Kullandığı hadis kaynakları ise genellikle Kütüb-i Sitte olarak bilinen hadis kaynaklarıdır. Çekmegil, rivayet tefsirinin bir alt kategorisi olarak kabul edilen Kur'ân'ın Kur'ân'la tefsirine önem vermiş ve pek çok ayetin tefsirinde bu yola başvurmuştur.

2.1.1. Kur'ân'ın Kur'ân'la Tefsiri

Kur'ân'ın Kur'ân'la tefsiri denildiğinde, Kur'ân'ın müfret lafızlarının, terkiplerinin ve ifadelerinin Kur'ân'ın bütünlüğü içinde diğer ilgili Kur'ân pasajlarının yardımıyla açıklanması; buna ilaveten Kur'ân'daki konuların muhataplarının zihinlerine yerleştirmeye çalıştığı kavramların terkipleri bir yaklaşımla Kur'âni bütünlük içerisinde incelenmesi anlaşılmaktadır.¹⁶ Çekmegil, tefsirinin büyük bir bölümünde Kur'ân'ın Kur'ân'la tefsirine başvurmuş; tefsir ettiği ayetin arkasına onunla bağlantılı gördüğü başka ayet ve ayetleri sıralamıştır. Tefsirinde bazı ayetleri bir ayetle tefsir ederken, bazısını birden fazla ayetle tefsir etmiştir. Aşağıdaki ayetin tefsiri bu konuya örnek olarak verilebilir:

أَهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ

"Bizi dosdoğru yola ilet"¹⁷ ayetinde Çekmegil şunları ifade etmektedir: "Ya Rabbi! Din gününde rahmetine nail olmak ve şu dünyada da sırat-ı müstakimde yürümek için sana ibadet edip senin yardımını istiyoruz. Sana eş koşan ve terbiyenden mahrum kalanların uğrayacağı felaketten sakınarak himayene sığınıyoruz. Bu yolda nimete erişmenin tek yolu; bir muvahhit olarak yüzü Allah'a döndürüp emrolduğumuz gibi dosdoğru yaşamaktır. "İşittik, itaat ettik!"¹⁸ diyenler, kurtuluşa ereceklerdir."¹⁹

Çekmegil bu ayetten sonra hidâyet kelimesinin doğru yol, kılavuzluk anlamlarına geldiğini, hidâyetin mutlak bilgisinin Allah'a ait olduğunu ifade ettikten sonra hidâyete erenlerin Allah'a teslim olanlar olduğunu ve Allah'ın el-Hâdî ismini ifade edip aşağıdaki ayetleri sıralamaktadır:

"Sırat'al Müstâkim" dua fiili olup iki defa zikredilmiştir. Doğru yolda yürümeyi talep etmektir.

"Artık dileyen Rabbine giden yolu tutar."²⁰

¹⁵ Muhammed Ali Sabuni, *Ulumu'l-Kur'an*, çev. Zeynel Abidin Tatlılıoğlu (İstanbul: İnsan Yayınları, 1996), 96.

¹⁶ Halis Albayrak, *Kur'ân'ın Bütünlüğü Üzerine* (İstanbul: Şule Yayınları, 1998), 43.

¹⁷ el-Fâtiha 1/6.

¹⁸ el-Ahkâf 46/13.

¹⁹ Kürün Çekmegil, *Okuyucu Tefsiri*, 1/35.

²⁰ el-İnsân 76/29.

"...Asıl doğru olan Allah'ın yoludur..."²¹

"Rızasını arayanı Allah onunla kurtuluş yollarına götürür ve onları iradesiyle karanlıklardan aydınlığa çıkarır, dosdoğru bir yola iletir."²²

"Allah Teâla sağlam sözle iman edenleri hem dünya hayatında hem de ahirette sapasağlam tutar..."²³

"...Doğru yolda olanlar kimlermiş göreceksiniz!"²⁴

İlahi kelimeler ile doğru yolu tetkik etmeyenler ve Rasulullah'ı model görmeyip atalarını, hocalarını, şeyhlerini senet edinenler bu doğru yoldan saparlar.

"...İnsanların çoğu inanmaz ve doğru yola gelmezler."²⁵

Çekmegil ayeti birkaç ayetle tefsir ederken bazılarında sadece ayetin meâlini vermiş ve herhangi bir açıklamada bulunmadan konuyla ilgili diğer ayetleri sıralamıştır. Bazılarında ise öncesinde bir açıklamada bulunmuş akabinde konuyla ilgili diğer ayetleri zikretmiştir.

2.1.2. Kur'ân'ın Sünnetle Tefsiri

Kur'ân'ın sünnetle tefsiri, tefsirin olmazsa olmaz şartı olarak kabul edilmektedir. Allah Teâlâ Resul'ünü Kur'ân'ı insanlara tebliğ etmekle mükellef kılmıştır: "*Ey Peygamber, Rabbinden sana indirilene tebliğ et. Eğer bunu yapmazsan O'nun elçiliğini yapmamış olursun. Allah seni insanlardan korur...*"²⁶ "*İnsanlara indirilene tebliğ edesin diye sana Kur'ân'ı indirdik. Umulur ki onlar düşünürler.*"²⁷ Ayetlerinden de anlaşılacağı üzere Hz. Peygamber'in dinde sarsılmaz bir yeri bulunmaktadır. Bu bağlamda Kur'ân'ın sünnet ile tefsiri, Kur'ân-ı Kerim'in doğru anlaşılması için lüzumludur ve bundan asla müstağni olunamaz.²⁸

Çekmegil, ayetlerin tefsirinde hadisten yararlanmıştır ve işlediği konuları bu rivayetlerle desteklemiştir. Kullandığı rivayetleri daha çok Kütüb-ü Sitte'den almıştır. Bazen hadislerin kaynaklarını kitap ve bab numaraları ile birlikte verirken, bazen de kaynağını vermeden direkt hadisi vermiştir. Aynı şekilde bazen bir ayeti birkaç hadisle tefsir ederken, bazen de tek bir hadisle tefsir eder. Çekmegil, ayeti hadisle tefsir ederken birden fazla hadis kullandığı açıklamalarda konuyla ilgili hadisleri alt alta sıralamış bundan önce zaman zaman çeşitli açıklamalarda bulunmuştur.²⁹ Aşağıdaki ayetin tefsiri bu konuya örnek olarak verilebilir:

²¹ el-Bakara 2/120.

²² el-Mâide 5/16.

²³ İbrâhîm 14/27.

²⁴ Tâhâ 20/135.

²⁵ Yûsuf 12/103; Kürün Çekmegil, *Okuyucu Tefsiri*, 1/34-35.

²⁶ el-Mâide 5/67.

²⁷ en-Nahl 16/44.

²⁸ Müsâid Müslim Abdullah, *Gelişme Döneminde Tefsir*, çev. Muhammed Çelik (İzmir: Yeni Akademi Yayınları, 2006), 71-72.

²⁹ Bk. Kürün Çekmegil, *Okuyucu Tefsiri*, 1/273, 12/193-195-301, 2/44-45.

كُتِبَ عَلَيْكُمْ إِذَا حَضَرَ أَحَدُكُمْ الْمَوْتُ إِنْ تَرَكَ خَيْرًا الْوَصِيَّةُ لِلْوَالِدَيْنِ وَالْأَقْرَبِينَ بِالْمَعْرُوفِ حَقًّا عَلَى الْمُتَّقِينَ

"Sizden birinize ölüm gelip çattığı vakit – eğer mal bırakacaksa- anaya, babaya, yakın akrabaya meşru bir sûrette vasiyette bulunmak, takva sahipleri üzerinde bir hak olarak farz edildi."³⁰ buyurulmuştur. Çekmegil bu ayetlerin tefsirinden sonra, hadislerle geçmektedir.

"Eskiden insanlar yakınlarından çok, uzak kişilere vasiyet ederlermiş. Sahih-i Buhari'de 642 nolu hadis şöyledir: "Sad b. Ebi Vakkas 'Ben servet sahibiyim. Kızımdan başka varisim yok. Malımın üçte ikisini tasadduk edeyim mi? diye sorduğunda, Rasulullah (s. a. v) 'Hayır, etme!' cevabını verince, 'Yarisini edeyim mi?' diyerek sorusunu yinelemiş, bunun üzerine Rasulullah, 'Hayır, üçte birini tasadduk et, o da büyüktür ey Sad! Senin varislerini zengin halde bırakman, muhtaç ve halka sadaka için ellerini açar bir halde bırakmandan çok hayırlıdır.'" buyurmuştur. Yine aynı kaynakta bulunan 1169 nolu haberde: "Kişinin veresini zengin bırakması, malını şuraya buraya vasiyet ederek fakir bırakmasından eftaldir." buyrulur."³¹

2.1.3. Kur'ân'ın Sahabe Sözleriyle Tefsiri

Kur'ân takriben yirmi üç yıl zarfında değişik olay ve gelişmelere bağlı olarak vahyedilen bir kitaptır. Vahiy zamanından sonra yazıya geçen ve yazılı metnin parçalarının bir araya getirilmesiyle metinleşen bu sözlü hitabın vahyedildiği ortam canlı bir diyalog ortamı olduğu için, hitabın ilk muhatapları bu süreci fiilen müşahede ediyorlardı. Dolayısıyla onlar, Kur'ân'ın tabii bağlamına ve mahiyetine vakıftılar. Çünkü Kur'ân hem kendi dilleriyle hem de kendilerinin içinde yer aldığı bir şimdiki zaman içinde nazil olmuştu. Bu nedenle onlar dili ve bağlamı öğrenmek gibi bir sorun yaşamadıkları gibi, Kur'ân'ı anlama noktasında da sonraki nesillerin karşılaştıkları türden bir anlama problemiyle karşılaşmadılar. Kur'ân'ı anlama ve uygulama konusundaki aşırı titizlikleri onların önemli bir kısmını, Kur'ân naslarını yorumlama hususunda Rasulullah 'tan sonra en yetkili kişiler konuma getirmişti. Kur'ân yorumcusu için bu kaynağa müracaat etmek ve ondan azami ölçüde istifade etmek kaçınılmazdır.³²

Çekmegil, tefsirinde ashabın haberlerinden sık sık yararlanmıştı. Bu haberleri verirken senetlerini vermemiş sadece metnini vermişti. Genellikle onların görüşlerini ortaya koymakla yetinmişti. Okuyucu Tefsiri'nde özellikle sahabeden İbn Abbas, Ebû Hureyre, Abdullah b. Ömer, Hz. Ali ve Hz. Ömer'in rivayetleri yer almaktadır. Tefsirde farklı sahabelere ait rivayetler aynı sûrenin aynı ayetlerinde görülmektedir. Aşağıdaki ayetin tefsiri bu konuya örnek olarak verilebilir:

"(Habibim) o küfreden (Yahudi)lere de ki: "Yakında mağlup olacaksınız ve (toptan) cehenneme sürüleneceksiniz. O ne kötü yataktır!" "(Bedir muharebesinde) karşılaşan iki

³⁰ el-Bakara 2/180.

³¹ Kürün Çekmegil, *Okuyucu Tefsiri*, 1/273.

³² Muhsin Demirci, *Tefsir Usulü* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2013), 292.

*cemiyet (topluluk) hakkında sizin için muhakkak bir ibret vardı. (Onlardan) bir cemiyet (topluluk) Allah yolunda dövüşüyordu, diğeri ise kafirdi. Onlar öbürlerini (Müslümanları) dış gözleriyle kendilerinin iki katı olarak görüyorlardı. Allah, kimi dilerse onu yardımıyla destekler. Şüphesiz bunda kalp gözleri açık olanlar için kati bir ibret vardır."*³³

Semra Kürün Çekmegil ayetleri yorumladıktan sonra İbni Abbas'ın şu rivayetini vermektedir. Sahabe sözüyle ilgili kısım, aşağıdaki gibidir:

İbni Abbas (r.a) dedi ki:

"Bedir Savaşı'nda müşrikler yenilip de Müslümanlar muzaffer olunca Rasulullah (s.a.v) Medine'ye döndü ve Beni Kaynuka çarşısında Yahudileri toplayarak şöyle buyurdu: "Ey Yahudi topluluğu! Kureyş'in başına gelen felaketin bir benzeri sizin başınıza da gelebilir. Allah'tan korkun, biliniz ki, ben insanlara gönderilen son peygamberim. Bunu kendi kitabınızda okuyup bilmektesiniz.' Bunun üzerine Yahudiler dediler ki: "Bilgisiz ve savaş tekniğini bilmeyen bir topluluğu yenmen seni aldatmasın. Vallahi, eğer bizimle savaşacak olursan, bizim nasıl savaşçı kimseler olduğumuzu anlarsın." ³⁴

2.1.4. Kur'ân'ın Tabiin ve Tebe-i Tabiîn Sözleriyle Tefsiri

Fetihlere paralel olarak genişleyen İslam coğrafyasında merkez Hicaz'da kalan sahabe hem İslam'ı öğretmek için civar beldelere dağılmışlar hem de buldukları yerlerde ilmî faaliyetlere devam etmişlerdir. Ancak, Kureyşlilerin idareciliği tercih edip ilme soğuk bakmaları, Arap olmayan müslüman unsurların da İslam'ı öğrenme merakları onların ilmi üstlenmesi sonucunu doğurmuş ve sahabilerin meclislerine katılıp onlardan ilim öğrenenler olmuştur. İşte ilim tarihinde adları geçen tabiun ve tebe-i tabiîn bu kimselerdir.³⁵ Çekmegil, tefsirinde tabiîn ve tebe-i tabiîn sözlerine çok fazla yer vermemiştir. Tabiîn sözlerini naklederken kaynak göstermemektedir. Sadece ismini zikrederek nakletmektedir. Bunun örneği şu şekildedir:

*"Ey iman edenler, cuma günü namaz için çağrıldığı(nız) zaman hemen Allah'ı zikretmeye gidin. Alışverişi bırakın. Bu, bilerseniz, sizin için çok hayırlıdır."*³⁶

Çekmegil bu ayetle alakalı açıklamalar yaptıktan sonra şöyle ifade eder. Ata, Mücahit ve Tavus gibi ikinci neslin otoriteleri hutbeye yetişmeyen namazı dörde tamamlamaları şartını koşarlar.³⁷

2.2. Dirayet Yönünden Tefsirdeki Metodu

Dirayet tefsirine, rey ve makûl tefsir de denir. Rey ise lügatte görmek, bilmek, itikat, ictihat ve kıyas anlamlarına gelir.³⁸ Her müfessirin mutlaka bilmesi gereken Arapçadan

³³ Âl-i İmrân 3/12-13.

³⁴ Yazar kaynak göstermemiştir. bk. Kürün Çekmegil, *Okuyucu Tefsiri*, 2/33.

³⁵ Veli Kayhan, *Kur'ân'ı Tefsirde Usûl ve Gerekli İlimler* (Bursa: Kurav Yayınları, 2007), 52.

³⁶ el-Cuma 62/9.

³⁷ Kürün Çekmegil, *Okuyucu Tefsiri*, 13/53.

³⁸ Muhammed b. Mükrim İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab* (Beyrut: Daru Sâdir, ts.), 14/291.

başka, İslamî ilimlerle Kur'ân ilimlerinin de yardımına müracaat etmek ve tefsir edilen ayetin evvel ve ahirine de ters düşmemek şartıyla müfessirin, kendi görüş ve ihtihadiyla yapmış olduğu tefsirlere dirayet tefsiri denir.³⁹

Semra Kürün Çekmegil Okuyucu Tefsiri'nde ayetleri açıklarken sadece rivayet yönünden bir metod takip etmeyip dirayet açısından da açıklamalarda bulunmuştur. Ayetlerin tefsirinde izlediği yol Kur'ân ilimleri açısından, sebab-i nüzûl, mekkî-medenî, hurûf-u mukatta'a, besmeleleri yorumlama, muhkem-müteşâbih, nâsih ve mensûh yönünden, diğer ilimler açısından ise dilbilimsel, tarihi bilgiler, şiirle istişhad, fıkıh, kelim ve sosyal konular açısından kısaca ele alınmıştır.

2.2.1. Sebeb-i Nüzûl Yönünden Tefsiri

Kur'ân-ı Kerim, diğer semavî kitaplardan farklı olarak toptan değil hadiselerin akışı içerisinde yavaş yavaş ve parça parça inmiş ve yirmi üç senede tamamlanmıştır. Kur'an'ın bazı ayet ve sûreleri, herhangi bir sebebe dayanmaksızın, doğrudan doğruya Allah'ın kullarına bir emrini, nehyini veya bir açıklamasını bildirmek için nazil olurken; bazı ayet ve sûreleri de o sırada vuku bulan bir hadiseye çözüm veya hüküm getirmek ya da Hz. Peygamber'e sorulan bir soruya cevap vermek için nâzil olmuştur. İşte, bir ayetin veya bir sûrenin inişine sebep olan hadise veya soruya tefsir usulünde "Sebeb-i Nüzûl" denmektedir.⁴⁰

Çekmegil, eserinde sebab-i nüzule yer vermiş, bazen ayetin sebab-i nüzulünü verirken, bazen de sûrelerin iniş sebebini vermiştir. "(Habibim) Rabbim seni terk etmedi. (Sana) darılmadı da." ⁴¹ ayetinin tefsirinde şu ifadelere yer vermektedir: "Rivayetler, Rasulullah'a gelen vahiy bir müddet kesilince, müşrikler 'Rabbi Muhammed'e küstü, onu terk etti' diye alay etmişler. Haliyle bu durum O'nu üzüyordu. Peygamber bu sıkıntı içerisinde iken bu sûre nazil olmuştur."⁴² Ancak Çekmegil'in, ayet veya sûrenin iniş sebebini verirken bazısında rivayetlerin kaynaklarını göstermiş çoğunlukta ise kaynak göstermeyip direkt rivayetleri aktardığı görülmektedir.

2.2.2. Mekkî-Medenî Bilgisi Yönünden Tefsiri

Sûrelerin Mekkî veya Medenî oluşunun tespiti konusunda farklı yaklaşımlar vardır. Mekânı dikkate alanlar Mekke ve civarında nazil olanlara Mekkî, Medine ve civarında nazil olanlara da Medenî demişlerdir. Muhatapları dikkate alanlar Mekke ahalisine hitap eden ayet ve sûreleri Mekkî, Medine ahalisine hitap edenleri de Medenî kabul etmişlerdir. Zamanı/hicreti dikkate alanlar ise, hicretten önce nazil olanları Mekkî, sonra nazil olanları da Medenî kabul etmişlerdir.⁴³

³⁹ Ez-Zehabî, *et-Tefsîr ve'l-Müfessirûn*, 1/255.

⁴⁰ Güngör, *Cessâs ve Ahkâmü'l-Kur'ân*'ı, 79.

⁴¹ ed-Duhâ 93/3.

⁴² Kürün Çekmegil, *Okuyucu Tefsiri*, 13/422.

⁴³ Muhammed Abdülazîm Zerkânî, *Menâhilü'l-İrfân* (Beirut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2013), 1/11.

Çekmegil'in, tefsirinde başvurduğu yöntemlerden birisi de sûrelerin Mekkî veya Medenî oluşu hakkında bilgi vermesidir. Eserinin genelinde kaynak göstermeden sûrenin Mekkî ya da Medenî olduğunu belirtir. Yalnız tüm sûreler hakkında böyle bir değerlendirmeyi yapmamaktadır. Bazı sûrelerin Mekkî ya da Medenî oluşundan kısaca bahsetmektedir. Mesela Fâtiha sûresinin giriş kısmında Fâtiha'nın kelime manasını verdikten sonra rivayetlere göre bu sûrenin Mekke'de nazil olduğundan bahsetmiştir.⁴⁴

2.2.3. Hurûf-u Mukatta'a Yönünden Tefsiri

Hurûf-u Mukatta'a, harf kelimesinin çoğulu olan hurûf ile "kesilmiş, ayrılmış" anlamındaki mukatta'a kelimesinden meydana gelen bir tamlamadır. Mukatta'a, "kesmek, bir şeyi bütününden ayırmak" manasına gelen k-t-' kökünden türemiş bir sıfat olup söz konusu harfler kelimeyi oluştururken okudukları gibi değil kendi isimleriyle telaffuz edildiklerinden "bağımsız ve ayrı harfler" anlamında "Hurûf-u Mukatta'a" diye anılmıştır. Bu harflere aynı sebeple "Hurûf-u Teheccî" adı verildiği gibi sûrelerin ilk harflerini oluşturduğu için "evâilu's-suver" de denilmiş, ayrıca ne manaya geldikleri veya bu sûrelerin başında hangi amaçla yer aldıkları kesin olarak bilinmediğinden "Hurûf-u Mubheme" olarak da adlandırılmıştır.⁴⁵ Çekmegil, Yûnus suresinin ilk ayetinin tefsiriyle ilgili olarak şunları ifade etmiştir:

"Bu harfler Arap dilinde kendilerince çok önemli manalar taşımakla beraber, yemini de ifade ederler. Bu harfler, Allah ve peygamber arasında bir sırdır. Bunların anlamı konusunda kafa yormaktan ziyade Kur'an'ın gösterdiği hidayet yolunu idrak edin mesajını vermektedir. Bu ayetler, insan fitratına hitap eder."⁴⁶

Çekmegil, hurûf-u mukatta'a ile ilgili âlimlerin yorumlarına ve kendi görüşüne birinci cildde genel olarak yer vermiştir. Bu harflerin geçtiği ayetlerde ise bunlar hakkında kendisi kısa kısa bilgiler vermektedir

2.2.4. Besmeleleri Yorumlaması Yönünden Tefsiri

Allah, kendisinden yardım ve başarı dilemeleri ve putperestlerle muhalefet etmeleri için, müslümanların, sözlerine ve işlerine besmele ile başlamalarını öğretmek maksadıyla Fâtiha Sûresi'ne ve -Tevbe sûresi hariç- bütün Kur'an sûrelerine besmele ayetiyle başlamıştır.⁴⁷ Çekmegil, besmeleyi Kur'an'da ilk geçtiği yer olan Fâtiha sûresinde ve

⁴⁴ Kürün Çekmegil, *Okuyucu Tefsiri*, 1/27.

⁴⁵ M. Zeki Duman, Mustafa Altundağ, "Hurûf-ı Mukattaa", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/huruf-i-mukattaa> (25.03.2022)

⁴⁶ Kürün Çekmegil, *Okuyucu Tefsiri*, 6/165.

⁴⁷ Muhammed Ali Sabûnî, *Safvetü'-Tefâsîr*, çev. Sadrettin Gümüş, Nedim Yılmaz (İstanbul: Ensar Neşriyat, 1995), 1/33.

besmele ile başlamayan tek sûre olan Tevbe sûresinde açıklamıştır. Başka sûrelerde besmele ile ilgili bir açıklama yapmamıştır.

2.2.5. Muhkem-Müteşâbih Yönünden Tefsiri

Kur'ân muhkem ve müteşâbih ayetlerden oluşmuştur.⁴⁸ Muhkem kelime olarak sağlam, doğru, iyi ve gerektiği gibi yapılan iş anlamına gelen h-k-m kökünden türemiştir. Anlamı kolaylıkla veya destekleyici delillerle kavranabilen kelime veya ayetlere muhkem denilmektedir. Müteşâbih ise iki şeyden birinin diğerine benzemesidir. Anlamı tam olarak ancak Allah tarafından bilinen ayetlere de müteşâbih denilmektedir.⁴⁹

Muhkem ve müteşâbih kelimelerinin geçtiği "(Habibim) sana Kitabı indiren O'dur. Ondan bir kısım ayetler muhkemdir ki bunlar Kitab'ın anası (temeli) dir. Diğer bir kısmı da müteşâbihlerdir. İşte kalplerinde eğrilik bulunanlar sırf fitne aramak (ötekini berikini saptırmak) ve (kendi arzularına göre) onun te'viline yeltenmek için onun müteşâbih olanına tabi olurlar. Halbuki onun te'vilini Allah'tan başkası bilmez. İlimde yüksek payeye erenler ise, 'Biz ona inandık. Hepsi Rabbimiz katındandır' derler. (Bunları) salim akıllardan başkası iyice düşünmez."⁵⁰ Ayetin tefsirinde Çekmegil, muhkem ve müteşâbih kavramlar hakkında âlimlerin ne düşündükleri, kavramların hangi manalara geldikleri gibi konuları ele alarak muhkem ve müteşâbih ile alakalı söylenenleri genel olarak ifade etmiştir. Çekmegil, ayetin meâlinde sonra muhkem ve müteşâbih için çeşitli ayetleri ve farklı kaynakları kullanarak bir açıklamaya gitmiştir.⁵¹

2.2.6. Nâsîh-Mensûh Yönünden Tefsiri

Nesh kelimesi izale etmek, gidermek, değiştirmek gibi anlamlara gelmektedir. Terim anlamı ise, bir nassın hükmünü sonra gelen nasla kaldırmaktır. Tefsir usulünde tartışılan konulardan biridir. Bir kısım âlimler neshin var olduğunu ileri sürerken bir kısmı ise neshi red etmişlerdir.⁵² Çekmegil, eserinde nesh ile ilgili örneklerle ve âlimlerin neshle ilgili görüşlerine yer vermiştir. Aşağıdaki ayet bu konuya örnek verilebilir:

"Biz neshettiğimiz (hükmünü diğer bir ayetle değiştirdiğimiz) veya unutturduğumuz (geri bıraktığımız) bir ayetin (yerine) ya ondan daha hayırlısını yahut onun benzerini getiririz. Allah'ın her şeye kemaliyle kâdir olduğunu bilmedin mi? (Elbette bildin)"⁵³

⁴⁸ Fahreddin Er-Râzî, *Tefsîr-i Kebîr: Mefâtîhü'l-Gayb*, çev. Suat Yıldırım, Lütfullah Cebeci, Sadık Kılıç, C. Sadık Doğru (İstanbul: Huzur Yayınevi, 2003), 1/XXXV.

⁴⁹ Mehmet Paçacı, "Kur'an", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/kuran#5-aciklanmasi-ve-yorumlanmasi> (25.03.2022).

⁵⁰ Âl-i İmrân 3/7.

⁵¹ Kürün Çekmegil, *Okuyucu Tefsiri*, 2/22-25.

⁵² İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993), 122-123.; Zerkeşî Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır b. Abdillâh et-Türkî el-Mısırî El-Minhâcî, *el-Burhân fî ulûmi'l-Kur'ân* (Kahire: Daru't-Türas, ts.), 28-31.

⁵³ el-Bakara 2/106.

Çekmegil, ayetin mealinden sonra cahiliye insanların Kur'ân'da bazı ayetlerin hükmünün kaldırılmış veya bazılarının unutturulmuş sandıklarını ifade etmektedir. Tevrat, İncil, Zebur ve suhuflardakilerin hükmü kaldırılmış olabildiğini ancak insanlığa ekmel olarak sunulmuş bulunun ayetlerin hükmünün baki olduğunu ifade ettikten sonra şu açıklamaları yapmaktadır.

"Her ayet ve taşıdığı hüküm, zaman, zemin ve şartlara göre uygulanmak içindir. Bu durumları düşünmeyen bazı bilim adamları, Kur'ân'da da hükmü kaldırılmış ayetlerin var olduğu fikrine kapılmışlardır."

Yazar, babası M. Said Çekmegil'in *Nasih-Mensuh* adlı eserinden bu konuyla alakalı şu açıklamaları aktarmıştır:

"İslam, alemşümül ve kıyamete kadar kalıcı bir dindir. Nasıl ki, Kur'ân'a muhatap olan ilk toplum birtakım merhalelerden geçmiş ve her merhale için münasip ayetler inmişse, her zaman için bu merhaleleri yaşayan ve benzer ortamlarla karşı karşıya kalan toplum veya fertler vardır. Dolayısıyla aynı şartlar tahakkuk ettiğinde, o şartlarda inen ayetler tekrar devreye girer ve onlarla amel edilir. Bir de Mevdudi'nin dediği gibi, Allah Kur'ân'da bir konuya farklı yerlerde ayrıntılar ekler ve aynı konunun farklı yerlerde, farklı yön ve ayrıntılarını sunar. Aynı konuyu zihinlerde teyit edip ispatlamak için, bir yerde bir fikir, diğer bir yerde başka bir fikir öne sürer. Bir yerde bir konuyu kısaca, başka bir yerde ayrıntılarıyla ele alır. Bunu derken de, Nahl sûresinin 101. ayetinde geçen 'beddelna' kelimesini 'nasih' yerine kullanan bazı bakışları düşündürür. Zaten nesh kelimesi, sadece hüküm kaldırma anlamına gelmiyor. 'İnsâ, nesy' kökünden unutturmak anlamına da gelir. Ama 'nes'en' kökünden alınırsa ertelemek demektir ki; o halde neden nesh kelimesi yalnız hükmü kaldırma veya silme manalarında algılanarak, mushaftaki haber niteliğindeki veriler mensuh sanılsın. (Muhammed Ebû Zehra, *İslam Hukuku Metodolijisi*, (Çev. Abdulkadir Şener), Ankara, 1979, s.167.) Muhammed Ebû Zehra da bu konuya şu yorumu getirir: 'Herhangi bir ayeti nesheder veya unutturursak...' kelimelerindeki ayet mucize anlamında kullanılmıştır. İşte bu ayet de, neshedilen şeyin Hz. Musa ve Hz. İsa gibi nebilere verilen mucizeler gibi Hz. Peygamber için verilen mucizenin değiştirilmiş olmasına delalet eder. Bu görüşlerden yola çıkarak, Mevlana Muhammed Ali'nin dediği gibi, Kur'ân'da mevcut bir ayette, kat'i bir delil ile sabit olmadıkça, hüküm nesh edilmiş demektense, zamana göre her biriyle amel caiz demek daha doğrudur. Kesin doğrular Rabb'imize aittir."⁵⁴

2.2.7. Diğer İlimler Açısından Tefsiri

Kur'ân'ı anlamının yolu, öncelikle Kur'an'ın dilini anlamaktan ve bu dilin özelliklerini dikkate alarak yapılan yorumlardan geçmektedir. Arap dilinin anlaşılmasında

⁵⁴ Kürün Çekmegil, *Okuyucu Tefsiri*, 1/165-166.

da dilbilimsel tahlillerin önemi büyüktür. Çünkü dilbilimsel tahlil, metni oluşturan kelime, kavram, deyim ve terkiplerin etimolojik ve semantik açıdan incelenmesi demektir.⁵⁵

Çekmegil, tefsirinde çok fazla ayrıntıya girmeden sadece kelimeleri tahlil etmiştir. Dilbilimsel izahlar üzerinde fazla durmamıştır. Kullandığı izahların çoğun da kaynak belirtmemiştir. Çoğunlukla kelimenin anlamını bazı yerlerde de Arapların kelimeyi nasıl kullandığını belirtmiştir. Bunun örneği şu şekildedir:

*"Haa, Mim.(Bu), ayetleri -bilecek (anlayacak) herhangi bir kavm için- ayrı ayrı açıklanmış, (hükümünce amel edenlere) müjdeler verici, (muhaliflerin başlarına gelecek fena akıbetlerle) korkutucu Arapça bir Kur'ân olmak üzere Rahman (ve) Rahim tarafından indirilmiş bir kitaptır. (Böyle iken) onların çoğu (bunu düşünüp) kabulden yüz çevirmiştir. Artık dinlemezler onlar."*⁵⁶

Çekmegil, ayetlerin meâlini verdikten sonra kelimelerin hangi anlama geldiğini kaynak belirtmeden verip ayetlerin tefsirine geçmiştir. Şöyle ki:

Ayetlerde geçen "Kitabun Fussilet, fesele kökünden gelip, kesin hüküm vermek/ayırt etmek anlamlarına gelir. Fussilet ise fiil olup açıklanmış demektir."

"Ligavmi, Gaveme fiilinin türevi olup; kalkmak/ azmetmek, karar vermek/başlamak, riayet etmek/üzerine düşünmek anlamındadır. Ya'lemune alimeden türeyip, bilmek anlamına gelir."⁵⁷

Çekmegil'in Okuyucu Tefsiri dilbilimsel yönden incelendiğinde kelime tahlillerinde genellikle kaynak gösterilmeyip son ciltte tahlillere ağırlık verildiği görülmektedir.

Çekmegil, tarihi bilgiler yönünden ayetleri incelerken ayeti veya ayetleri vermiş arkasından konuyla alakalı tarihi bilgileri rivayet etmiş ama bu bilgilerin kaynağına değinmemiştir.

Şiir yönünden Çekmegil'in tefsiri incelendiğinde, müellifin kelimelerin manalarını tespit ederken kadim Arap şiirini kullanmadığı görülmektedir. Bunun yerine eseri yazış gayesine uygun olarak özellikle Türk şairlerin şiirlerine tefsirinde sık sık rastlanmaktadır. Özellikle Yunus Emre, Necip Fazıl Kısakürek, Mehmet Akif, Arif Nihat Asya, Namık Kemal ve babası Mehmet Said Çekmegil'in ve isimlerini belirtmediği şairlerin şiirlerinden ayetleri yorumlarken faydalanmıştır. Çekmegil, ayetlerin manasını açıklarken ayetle alakalı Türk şiirinden örnekler vererek ayetlerin veya surenin genel anlamını açıklamıştır. Bazı ayetleri açıklarken birden fazla şairin şiirinden yararlanmıştır.

Çekmegil, kelâmî meselelerde âlimlerin görüşlerini aktarmış ve kendi görüşünü somut örnekler vererek açıklamıştır. Meseleler hakkında fazla ayrıntıya girmemiştir. Ayetlerden örnekler göstermiştir. Mezhebi farklılıklara yer vermemiştir.

⁵⁵ Demirci, *Tefsir Usulü*, 286.

⁵⁶ Fussilet 41/1-4.

⁵⁷ Kürün Çekmegil, *Okuyucu Tefsiri*, 11/366.

Çekmegil, eserinde sosyal ve güncel konulardan da bahsetmiş ve yaşadığımız dönemde toplum ve ümmet içinde cereyan eden bazı problemlere işaret etmiştir.

SONUÇ

Son dönem tefsir çalışması yapan yazarlardan Semra Kürün Çekmegil Türkiye’de tefsir çalışması yapan nadir hanımlardan biridir ve halen hayattadır. Yazar, Okuyucu Tefsiri adlı eserini başlangıçta bir tefsir külliyatı oluşturmak için yazmamış fakat çevresinin yönlendirmesi ve teşvikiyle bu alanda yaptığı çalışma ve sohbetlerini bir araya getirerek on üç ciltlik eserini meydana getirmiştir.

Çekmegil, okuduğu tefsirleri harmanlayarak bir araya getirmiş, eserinde tefsir ilmiyle ilgili farklı bir yaklaşım ortaya koymamıştır. Dolayısıyla eser sadece hadis ve diğer eserleri bir araya getirerek oluşturulan derleme türü bir çalışma mahiyetindedir. Buna bağlı olarak kendisinin müfessirlik ve âlimlik gibi bir iddiası yoktur. Yazar, eserinde farklı farklı tefsirlerden yararlı olsa da kendisini asıl etkileyen tefsirin Seyyid Kutub’un Fî Zılâl’i olduğunu ifade etmektedir. Çalışmalarının ana gayesi olarak ise Kur’ân’ı anlayıp anlatarak yaşanır bir hale getirmek olduğunu belirtmektedir.

Müellif Arapça temel kaynaklara çok fazla yer vermeyip Türkçe ya da tercümesi yapılmış kaynaklara daha fazla başvurmuştur. Çekmegil’in Arapça temel kaynaklara inmemesi çalışmanın eksik yönlerinden birisidir. Bununla birlikte eserde hadislerin bab ve numaraları çoğu yerde verilmemiş ve kullanılan bazı kaynakların çalışmada adı geçmesine rağmen kimi yerlerde bu kaynaklar dipnot olarak verilmemiştir. Bu durum çalışmanın bütünü içinde değerlendirildiğinde bazı ciltlerde yoğun bir şekilde dipnot kullanımının olduğu bazı ciltlerde ise dipnotlara yer verilmediği görülmektedir. Kaynakların bazıları ise sadece ibare içinde verilmiştir. Bu durum genel olarak değerlendirildiğinde, kaynak kullanımı ve bunların eserde yer alışı noktasında çalışmada baştan sona kadar tek bir yöntemin takip edilmediği, birbirinden farklı yöntemlere başvurulduğu görülmektedir. Bu durum çalışmanın bir diğer önemli eksikliği olarak göze çarpmaktadır. Nitekim eseri akademik gaye ile yazılmamış olsa da yararlanılan kaynaklar dipnot şeklinde gösterilmesi daha uygun olacaktır.

Yazar tefsirinde mushaf sıralamasına uygun bir tefsir metodu izlemiş, sureleri atlamadan tamamını tefsir etmiştir. Ayet meallerini ise Hasan Basri Çantay’dan aktarmıştır. Ayetleri tefsir ederken genellikle Kur’ân’ın Kur’ân’la tefsirine, Kur’ân’ın sünnetle ve sahabe sözleriyle tefsirine daha çok başvurmuştur. Diğer yandan ayetlerin tefsirinde kendi okuduğu tefsirleri harmanlayarak derlemeci bir yöntem kullanmış ve bu doğrultuda konuyla alakalı olan ayet ve hadislere yer vermiştir. Fakat bu her sure için geçerli değildir. Pek çok yerde ayet ve hadislere yer vermeden âlimlerinin görüşlerine yer vermekte ve kendi görüşlerini dile getirmektedir. Bunlara ilaveten müellif tefsirinde yer yer şiirler, deyimler ve veciz sözler de kullanmıştır. Bu yöntemi toplum bakış açısını yansıtması ve

ondan izler barındırması bakımından önemlidir. Ayetleri tefsirinde Arap şairlerin şiirlerinden ziyade Türk şairlerden yararlanmışır. Hangi şiirin hangi şaire ait olduğunu belirtmiştir. Bu yöntem Türk okuyucular için ayetleri açıklamada önemlidir. Doğrusu tefsirde şiir, garip kelimelerin açıklanması için kullanılırken, Çekmegil bunu ayetlerin mesajını pekiştirmede kullanmıştır. Sûrelerin tefsirinin sonunda ise genellikle bir ders çıkarımı yapmış dua ve niyaz cümleleriyle ilgili ayet-surenin tefsirini bitirmiştir.

Müellif, eserinde çok fazla ayrıntıya girmeden sadece kelimeleri tahlil etmiştir. Dilbilimsel izahlar üzerinde fazla durmamıştır. Yine kullandığı izahların çoğunda kaynak belirtmemiştir. Çoğunlukla kelimenin anlamını bazı yerlerde de Arapların kelimeyi nasıl kullandığını belirtmiştir. Bu nedenle dilbilimsel açıdan eserin geliştirilmesi önem arz etmektedir. Zira Kur'ân'ın anlaşılması için ciddi dilbilimsel tahlillerin olması gerekmektedir.

Çekmegil, tarihi bilgiler yönünden ayetleri incelerken ayetlerin ardından konuyla alakalı tarihi bilgileri rivayet etmiş ama bu bilgilerin kaynağına değinmemiştir. Tarihi bilgiler olması hasebiyle kaynaklarının belirtilmesi tefsir çalışması için daha faydalı olacaktır.

Çekmegil, ayet veya sûrenin iniş sebebini verirken bazı yerlerde ayetleri kaynak göstermiş çoğunlukta ise kaynak göstermeyerek direkt rivayetleri aktarmıştır.

Çekmegil, eserinde yaşadığımız dönemde toplum ve ümmet içinde cereyan eden bazı problemlere de işaret etmiştir. Bu sebeple güncel konulardan örnekler eserde çokça yer almaktadır. Ayetleri açıklarken sosyal ve güncel örneklere başvurması eseri kurultuktan kurtarmıştır. Günümüz okuyucusu için yaşadığımız toplumsal konulardan izler taşıması eserin başarılı yönlerinden biri olarak kabul edilebilir.

Genel manada bakıldığında ise eser akıcı bir üslupla ele alınmış, cümleler basit ve öz olarak kurgulanmıştır. Sohbet havasında umuma hitap eden bir tefsirdir. Bu sebeple eserin sade bir dile sahip olduğu görülmektedir.

Son olarak Çekmegil, tefsir ilmi yönünden bir farklılık ortaya koymamış, klasik tefsir anlayışının dışına çıkmamıştır. Ayetleri tefsir ederken benimsediği görüşleri belirtmiş ve farklı dönemlerde yetişen müfessirlerin eserlerinden faydalanarak onların görüşlerini ortaya koymuştur. Bu açıdan bakıldığında tefsir bir derleme eser görünümündedir ve tefsir usulüne tabi tam bir tefsir eseri olmadığı izlenimi vermektedir. Bu durum yazarın kendisi tarafından da belirtilmektedir. Ancak bütün bunlara rağmen Çekmegil cesaret isteyen bir işe girişmiştir. Bir kadının kendi gayret ve çabalarıyla Kur'ân'ı baştan sona tefsir etmesi, eserin en önemli yönüdür. Eser Türkiye'de hanımlar tarafından yapılmış tefsirler arasında baştan sona kadar yapılan ilk tefsir çalışması olarak bilinmektedir.

KAYNAKÇA

- Abdullah, Müsaid Müslim. *Gelişme Döneminde Tefsir*. çev. Muhammed Çelik İzmir: Yeni Akademi Yayınları, 2006.
- Albayrak, Halis. *Kur'an'ın Bütünlüğü Üzerine*. İstanbul: Şule Yayınları, 1998.
- Aydar, Hidayet. *Hanım Müfessirler*. İstanbul: Ensar Yayınları, 2015.
- Cerrahoğlu, İsmail. *Tefsir Usulü*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993.
- Demirci, Muhsin. *Tefsir Usulü*. İstanbul: İFAV Yayınları, 2013.
<https://doi.org/10.17540/hikmet.2013129387>
- Duman, M. Zeki, Altundağ, Mustafa. "Hurûf-I Mukattaa". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 25 Mart 2022. <https://islamansiklopedisi.org.tr/huruf-i-mukattaa>
- El-Minhâcî, ZerkeşîEbû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır b. Abdillâh et-Türkî el-Mısırî. *el-Burhân fî ulûmi'l-Kur'an*. Kahire: Daru't-Türas, ts.
- Er-Râzî, Fahreddin. *Tefsîr-i Kebîr: Mefâtîhü'l-Gayb*. çev. Suat Yıldırım, Lütfullah Cebeci, Sadık Kılıç, C. Sadık Doğru İstanbul: Huzur Yayınevi, 2003.
- Ez-Zehabî, Muhammed Hüseyin. *et-Tefsîr ve'l-Müfessirûn*. Kahire: Daru'l-Kütübî'l-Hadîse, 1961.
- Güngör, Mevlüt. *Cessâs ve Ahkâmü'l-Kur'an'ı*. Ankara: Elif Matbaası, 1989.
- İbn Manzûr, Muhammed b. Mükrim. *Lisânü'l-Arab*. Beyrut: Daru Sâdır, ts.
- Kavakçı, Yusuf Ziya. *İslam Araştırmalarında Usül*. b.y.: Ayyıldız Mabaası, 1982.
<https://app.trdizin.gov.tr/publication/paper/detail/TVRZM09UZ3dNQTO9>
- Kayhan, Veli. *Kur'an'ı Tefsirde Usül ve Gerekli İlimler*. Bursa: Kurav Yayınları, 2007.
- Kürün Çekmegil, Semra. "Kadın Elinden İlk Tefsir" (Görüşmeci: Emeti Saruhan, 28 Eylül 2015). <https://www.yenisafak.com/hayat/kadin-elinden-ilk-tefsir-2311953>
- Kürün Çekmegil, Semra. *Okuyucu Tefsiri*. Malatya: Nida Yayınları, 2014.
- Kürün Çekmegil, Semra. "Ömrünü Tefsire Vermiş Bir Anne!" (Görüşmeci: Hatice Tüfekçi, 07 Ocak 2011). <https://www.dunyabizim.com/soylesi/omrunu-tefsire-vermis-bir-anne-h5317.html>
- Paçacı, Mehmet. "Kur'an", *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 25 Mart 2022. <https://islamansiklopedisi.org.tr/kuran#5-aciklanmasi-ve-yorumlanmasi>
- Sabuni, Muhammed Ali. *Ulumu'l-Kur'an*. İstanbul: İnsan Yayınları, 1996.
- Sabûnî, Muhammed Ali. *Safvetü'-Tefâsîr*. çev. Sadrettin Gümüş, Nedim Yılmaz İstanbul: Ensar Neşriyat, 1995.
- Şimşek, M.Sait. *Kur'an'ın Ana Konuları*. İstanbul: Beyan Yayınları, 2001.
- Zerkânî, Muhammed Abdülazîm. *Menâhilü'l-İrfân*. Beyrut: Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2013.